

10. Антология мировой правовой мысли. – М., 1999. – Т. V.
11. Валлерстайн И. Конец знакомого мира / Иммануил Валлерстайн // Социология XXI века : [пер. с англ. под ред. В. И. Иноземцева]. – М. : Логос, 2004.
12. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма: Пер. с англ. - М., 1995.
13. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 2.
14. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 1.
15. Философы Греции. Основы основ: логика, физика, этика : [пер. с древнегреч.] / [сост., вступ. ст. и коммент. В. В. Шкоды]. – М. : ЭКСМО-ПРЕСС ; Х. : Фолио, 1999. – (Антология мысли).
16. Аристотель. Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 3.
17. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999.
18. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999.
19. Шумпетер Й. А. Теория економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер ; [пер. з англ. В. Старка]. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2011.
20. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії : монографія / І. Й. Малий, М. І. Дибба, М. К. Галабурда ; за заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. Й. Малого. – К. : КНЕУ, 2005.
21. Національні моделі економічної системи. / [О. О. Беляев (кер. авт. кол.), А. С. Бельо, І. В. Кириленко, В. І. Садик та ін.] – К. : КНЕУ, 2010.

Статья поступила в редакцию 20.01.2013

Т.Г. ВАСИЛЬЦІВ, д.е.н., доцент, професор,
Львівська комерційна академія,
Ю.А. ПОПОВІЧЕНКО,
Міжрегіональна академія управління персоналом

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

В статті доведено, що з метою досягнення стратегічної мети та завдань державної політики зміцнення економічної безпеки малого підприємництва в Україні має бути сформовано її повноцінну інституціональну базу. Зроблено узагальнення, що доцільність заходів у цьому напрямі підтверджується тим, що інфраструктура не лише економічної безпеки, але й підтримки підприємництва в Україні є недостатньою та значно поступається розвиненим країнам світу, вітчизняне законодавство не передбачає належних стимулів створення і розвитку сукупності інституцій безпеки підприємництва, залишаючи їх лише для регіонів та міст, які володіють належними фінансовими засобами та які бажають добровільно працювати у цьому напрямі. Тому вітчизняна мережа інституцій підтримки підприємництва перебуває під загрозою руйнування (йдеться не про кількість інституцій підтримки, а їх можливості). Визначено невід'ємні компоненти інституціонального забезпечення економічної безпеки підприємництва - норми, правила та інститути, сукуп-

ність яких забезпечує координацію і організацію функцій гарантування безпеки. Виявлено недоліки існуючих в Україні засобів нормативно-методичного та інституційного забезпечення державного регулювання підприємництва. Обґрунтовано напрями розбудови інституціонального базису ефективного вирішення стратегічних завдань формування і розвитку в Україні системи безпеки малого підприємництва. Визначено пріоритети удосконалення інституціонального базису економічної безпеки малого підприємництва в Україні за напрямками: інформаційний; прийняття стратегічних рішень; мотиваційний.

Ключові слова: *мале підприємництво, сектор економіки, економічна безпека інституціональне забезпечення.*

Розвиток малого підприємництва, що ініціює створення продукції новими методами, використання нових джерел сировини, ринків збуту за рахунок ефективного поєднання фак-

© Т.Г. Васильців, Ю.А. Поповіченко, 2013

торів виробництва, дозволяє підвищити економічний потенціал і конкурентоспроможність національної економіки, покращити участь держави в міжнародному поділі праці. Втім, в умовах недостатнього інституціонального забезпечення економічної безпеки малого підприємництва первинні економічні агенти не мотивовані здійснювати легальне господарювання, довгострокові капіталовкладення в інноваційній сфері, у низькорентабельних і капіталомістких видах економічної діяльності, в енергозберігаючих та екологозабезпечуючих секторах, формувати ресурсну базу економічного розвитку, виступати соціальним партнером держави. Наслідком цього є утворення структурних, галузевих і регіональних диспропорцій, зниження рівня економічної безпеки держави.

Проблемам інституціонального забезпечення приділено багато уваги у працях вітчизняних та зарубіжних науковців – С. Архієреєва [1], Е. Норберта та В. Даффі [10], Р. Коуза [5, с.33-53], О. Носової [7, с.18-29], О. Тарасенка [9] та ін. Процеси формування і розвитку малого підприємництва знайшли достатньо широке висвітлення у працях А. Блінова [2, с.916–924], З. Варналія [8, с.61-63], В. Волошина [3], Я. Жаліла [4], С. Лисенкової [6] та ін. Проте недосконалість вітчизняного інституціонального забезпечення економічної безпеки малого підприємництва є одним з головних чинників зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Попри вагомий доробок перерахованих вчених існує об'єктивна необхідність удосконалення теоретико-методичних засад і прикладних механізмів, пошуку напрямів та засобів подальшого реформування системи інститутів, спрямованого на зменшення витрат взаємодії малих підприємств між собою, з державними структурами та іншими економічними агентами, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, інноваційно-інвестиційної активності, зміцнення конкурентних позицій та встановлення оптимальної інституціональної структури суспільно-економічних відносин.

Головною метою статті є обґрунтування напрямів та засобів удосконалення інституціонального базису забезпечення економічної безпеки сектора малого підприємництва в Україні.

З метою досягнення стратегічної мети та завдань державної політики зміцнення економічної безпеки малого підприємництва в Україні має бути сформовано її повноцінну інсти-

туціональну базу, невід'ємними компонентами якої є норми, правила та інститути, сукупність яких забезпечує координацію і організацію функцій гарантування безпеки. Наголосимо, що необхідність роботи у цьому напрямі, крім іншого, підтверджується тим, що як нормативно-правове регулювання, сукупність неформальних правил і норм, так і інституцій інфраструктури не лише економічної безпеки, але й підтримки підприємництва в Україні є недостатньою та значно поступається розвиненим країнам світу; вітчизняне законодавство не передбачає належних засад створення і подальшого розвитку інституційної бази розвитку та безпеки підприємництва, залишаючи їх лише для регіонів та міст, які володіють більшими фінансовими засобами та які бажають у добровільному порядку вести роботу у цьому напрямі; вкрай слабкою є існуюча в Україні система інституцій підтримки підприємства, вона перебуває під загрозою повного руйнування (йдеться не про кількість організацій, а їх можливості).

Проте без належного нормативно-методологічного та інституціонального забезпечення неможливо реалізувати мету державної політики у цій сфері, в тому числі у контексті системотворчої ролі економічної безпеки малого підприємства в системі безпеки держави, оскільки в умовах функціонування сукупності інститутів, які сформувались на початковій стадії проведення ринкових реформ, відсутності більшості невід'ємних інституцій громадянського суспільства, асиметрії і неповноти інформації, посилюється невизначеність у суспільстві, обмежуються можливості ефективної роботи підприємств, прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень, не стимулюється збільшення заощаджень та інвестицій (зокрема, у реальний сектор економіки і людський капітал) та натомість поведінка економічних суб'єктів первинної ланки економіки часто є недоброчесною. З метою подолання цих та інших негативних тенденцій ринкової трансформації економіки в Україні має бути вирішена проблема створення такої інституціональної системи, яка б в тому числі підірвала основи господарювання представників олігархічних, корумпованих угруповань, розмежувала політичні та регуляторні функції держави.

Додамо, що відповідно до цих пріоритетів варто визначити такі принципи розвитку інституціональної системи в Україні загалом та зокрема у контексті зміцнення економічної безпеки підприємництва: демонополізація

державного управління та залучення усіх суб'єктів системи економічної безпеки підприємства (зокрема громадян та представників підприємства) до управління суспільно-економічним розвитком держави, створення альтернативних державним інститутів контролю; унеможливлення участі в економічній системі інститутів нелегального та тіньового секторів; зниження рівня напруги в інституційній системі та невизначеності економіко-правового, суспільного соціального і політичного середовища, досягнення компромісу різних суб'єктів суспільства та системи економічної безпеки підприємства зокрема; формування єдиної цілісної інституційної системи економічної безпеки підприємства; створення сприятливого середовища для збільшення інвестицій та найбільш раціонального і ефективного розвитку ресурсного потенціалу економіки; зміцнення правового та фізичного захисту підприємства.

Зазначимо, що Е. Норберг та В. Даффі запропонували підхід, згідно з яким економічна система визначається як механізм прийняття рішень в процесі виробництва, споживання та розподілу ресурсів, що, в свою чергу, забезпечується завдяки функціонуванню інститутів, які виконують в межах економічної системи такі функції: прийняття рішень, інформаційну та мотиваційну [10]. Зважаючи на те, що такий підхід є певною мірою усталеним та відповідає реальному змісту функціонування системи, її закономірностям, взаємодії складників, вважаємо, що саме за ним необхідно формувати інституціональні засади удосконалення системи економічної безпеки підприємства в Україні. Підсистема прийняття рішень має складатись із сукупності інституційно-правових правил розподілу повноважень суб'єктів системи; інформаційна – інституцій забезпечення моніторингу політики у аналізованій сфері та її ефективності; мотиваційна – правил і механізмів реалізації рішень політики.

Проте для обґрунтування пріоритетів розвитку інституціональної бази політики економічної безпеки малого підприємства та її інструментів доцільно виявити недоліки існуючих в Україні засобів нормативно-методичного та інституційного забезпечення державного регулювання підприємства. Варто зазначити, що цю проблему досліджувало багато вітчизняних науковців. Разом з тим у їх працях міститься переважно оцінка нормативно-правової та інституційної бази розвитку, а

не економічної безпеки підприємства. Відповідно узагальнення результатів власних досліджень авторів дозволяють визначити найбільш суттєві недоліки (викладені нижче) і відповідно напрями, в яких має удосконалюватись інституціональна база економічної безпеки підприємства в Україні з метою їх усунення.

Інформаційна база стратегічного планування як розвитку, так і забезпечення економічної безпеки підприємства в Україні є недостатньою і характеризується значними недоліками. У таких умовах неможливо розробляти належні заходи середньо- та короткострокового характеру в межах політики зміцнення економічної безпеки підприємства. Для подолання цього вважаємо, що насамперед необхідно запровадити систему постійно діючого моніторингу економічної безпеки малого підприємства на всіх рівнях ієрархії державного управління економікою.

Крім того, недостатньою є система інформування громадськості, суб'єктів підприємницького середовища, а також органів влади щодо неправомірних, дискримінаційних, кримінальних дій, рейдерства тощо стосовно суб'єктів підприємницької діяльності. Лише інколи у ЗМІ з'являється інформація про замах на вбивство підприємців чи найбільш резонансні рейдерські атаки. Водночас загальна кількість зазіхань на інтереси суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, а також прямих злочинних дій проти них є критично великою.

Негативною є тенденція до збільшення кількості злочинних дій та злочинів у розрахунку на одного працівника, а також на одне діюче підприємство в Україні. Вважаємо, що з метою удосконалення інституційної інфраструктури економічної безпеки малого підприємства в Україні у цьому напрямі необхідно створити інформаційно-аналітичні центри економічного захисту підприємства. Це уможливить формування мережі інформаційних баз (для поширення інформації), а також розробку рекомендацій для суб'єктів підприємства у напрямі удосконалення системи їх економічної безпеки, обґрунтування рішень з найбільш актуальних проблем державної політики (зокрема, регіональних та місцевих органів державного управління) у цій сфері. Важливу роль може відіграти у боротьбі з криміналізацією економіки та забезпеченні зміцнення економічної безпеки підприємства пропаганда успіхів легального бізнесу у поєднанні з висвітленням успішного досвіду такої боротьби пра-

воохоронних органів. Так вважає російський науковець А.Блінов [2, с.919]. Він зауважує, що розповсюдження об'єктивної інформації у ЗМІ про стан тіньової економіки певною мірою є навіть шкідливим, оскільки культивує у свідомості стійке ставлення до широкомасштабної тіньової економіки як абсолютно невід'ємної для підприємницького середовища держави, яка перебуває на стадії ринкової трансформації, і суттєво перешкоджає процесам легалізації. У загальному погоджуючись з цією думкою, варто зазначити, що поліпшенню психологічної компоненти зміцнення економічної безпеки підприємництва більше сприяє популяризація практики ефективних дій у напрямі детінізації та декриміналізації бізнес-середовища.

Інформаційна підсистема інституціонального базису економічної безпеки малого підприємства повинна передбачати також роботу у напрямі організації та періодичного проведення соціологічних опитувань з метою дослідження основних характеристик вітчизняного підприємницького середовища. Такий висновок можна зробити з того, що існуюча в Україні система збору та аналізу інформації у сфері розвитку підприємництва не передбачає проведення моніторингу показників, які якісно характеризують досліджувану сферу, а також не враховує суб'єктивні оцінки підприємців, представників органів державного управління та суспільних груп, їх думку про базові параметри економіко-правового середовища підприємницької діяльності. Важливо, щоб результати таких досліджень узгоджувались із системою моніторингу економічної безпеки підприємства, а також були у друкованих виданнях статистичного характеру.

Щодо складника прийняття рішень як підсистеми інституціональної бази економічної безпеки підприємства, то в Україні, на жаль, відсутні документи стратегічного програмування її забезпечення. А це не дозволяє, поперше, розробляти та реалізовувати заходи у цій сфері державної економічної політики і, по-друге, сформувати повноцінну інституціональну базу, причому не лише безпеки бізнесу, але й національної економічної безпеки загалом, в якій перша відіграє системофотворчу роль. Отже, доки в Україні на найвищому, а потім і на всіх рівнях ієрархії системи державного управління створення сприятливого економіко-правового середовища підприємства не буде визнано пріоритетною функцією розвитку держави та кожного її регіону, не мож-

ливо змінити ситуацію у напрямі нівелювання системних ризиків підприємництва, а також існуючих вад суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень. Цим обгрунтовується необхідність удосконалення цього важливого складової інституціональної бази безпеки підприємства в нашій державі, зокрема, через посилення програмно-нормативного регламентування безпеки підприємницької діяльності як результат розробки і реалізації Національної програми економічної безпеки підприємства чи внесення відповідних заходів до Національної та регіональних програм підтримки підприємства в Україні. Такі заходи дозволяють напрацювати ефективні механізми зміцнення безпеки підприємства, у т.ч. з урахування регіональної специфіки, а також в подальшому щорічно коригувати і виконувати їх. Фінансова підтримка заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємства на загальнодержавному рівні може мати селективний характер (у регіонах із нижчим рівнем економічної безпеки підприємства, що одночасно сприятиме поступовому нівелюванню регіональних диспропорцій у розвитку та рівні безпеки підприємства), а кошти з місцевих бюджетів можуть виділятися відповідно до вагомості розроблених заходів.

Іншим недоліком існуючої інституціональної бази підприємства в Україні є недостатня спрямованість засад вітчизняної регуляторної політики на недопущення негативного впливу на економічну безпеку підприємства. Зокрема, у цьому контексті доцільно погодитись з В. Волошиним, який вважає, що для посилення контролю за рішеннями регіональних та місцевих органів державного управління необхідно удосконалити нормативно-правові засади вітчизняної регуляторної політики, зокрема шляхом імплементації до процедури регуляторної політики (підготовка проекту регуляторного акту) блоку „прогнозування впливу регуляторного акту на економічну безпеку підприємства”, що дозволить ще на стадії планування нормативно-правових актів в Україні суттєво підвищити рівень захисту суб'єктів підприємницької діяльності від прийняття необгрунтованих та небезпечних (з погляду економічної безпеки) рішень [3, с.120].

З огляду на результати експертного опитування потребує також удосконалення вітчизняна нормативно-правова база, зокрема, за найбільш незабезпеченими функціональними складниками економічної безпеки підприємства (йдеться насамперед про спрощення

дозвільної системи, удосконалення державного контролю за діяльністю підприємств, посилення антимонопольного законодавства та захисту права власності, удосконалення законодавства у сфері захисту прав інвесторів). Більшість показників за цими напрямками входять до методики розрахунку рейтингу країн за рівнем сформованості економіко-правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності, яку використовують провідні міжнародні економічні організації, але за цими індикаторами безпеки підприємництва Україна посідає вкрай низькі позиції.

Відповідно до цього вважаємо, що удосконалення вітчизняного законодавства у сфері державного контролю (нагляду) за фінансово-господарською діяльністю підприємств має насамперед передбачати: повне усунення дублювання контрольних функцій адміністративних органів влади (представників Державної податкової інспекції та міліції, Міністерства внутрішніх справ, СЕС, пожежного нагляду та ін.) у сфері підприємництва та впорядкування процедур проведення позапланових заходів з контролю; значне спрощення механізмів та процедури перевірок (запровадження принципу здійснення перевірки відповідно до рівня ризику господарської діяльності за рівнем впливу на розвиток суспільства та/чи довкілля; створення єдиної системи проведення і оформлення результатів перевірок та застосовуваних „перевірочних форм”; обмеження частоти і термінів перевірок); посилення відповідальності держслужбовців за навмисне „нав’язування” платних послуг під час проведення державного контролю (нагляду), у тому числі за рахунок використання афільованих структур. Необхідність роботи у цьому напрямі посилюється такими негативними аспектами розвитку підприємництва в Україні: перевірки контролюючих органів охоплено близько 95% підприємств; суб’єкти підприємницької діяльності перевіряються більше, ніж один раз на рік (в середньому у розрахунку на одне підприємство – чотири рази); найчастіше суб’єктів підприємництва перевіряють податкова служба та СЕС (понад 50% підприємств); охоплення перевірок є вищим у секторах, які не являють собою істотної небезпеки для суспільства або довкілля (громадське харчування, послуги, торгівля); залишається присутнім у роботі контролюючих органів принцип перевіряти, де ще не перевірено; існуюча система перевірок неефективно використовує кошти держави (за показником співвідношення витрат та одержува-

ної вигоди), а збільшення кількості перевірок не приводить до зростання обсягів податкових надходжень. Доповнюючи наведене, поділяємо думку А. Блінова, який вважає, що критично поліпшити ситуацію у дозвільній сфері може лише прийняття закону „Про відповідальність посадових осіб за створення адміністративних бар’єрів при здійсненні підприємницької діяльності”, оскільки в поєднанні з цим інструментом зможе ефективно функціонувати система єдиних дозвільних офісів [2,с.921]. Це ще раз доводить системність як заходів у напрямі формування належної інституціональної бази економічної безпеки малого підприємництва, так і значення останньої у забезпеченні національної безпеки.

Щодо ліцензування підприємницької діяльності в Україні, то вважаємо, що подальше вдосконалення інституціональних засад у цій сфері має здійснюватись за принципом її спрощення (чи повного усунення) для тих видів діяльності, які не передбачають суттєвих ризиків для суспільства, навколишнього середовища, культурних цінностей та безпеки держави.

Важливим напрямом удосконалення інституціональної бази державної політики економічної безпеки підприємництва є удосконалення нормативно-правових засад боротьби з криміналізацією економіки, оскільки порушуючи конституційно встановлений порядок, суб’єкти господарської діяльності вчиняють податкові та пов’язані з ними правопорушення в економічній сфері, що призводить до звуження можливостей органів державного управління у виконанні своїх функцій. Одними з основних недоліків вітчизняного законодавства у цій сфері є відсутність системи спеціалізованих кримінально-правових, процесуальних, фінансово-фіскальних засобів, спрямованих безпосередньо на боротьбу з організованими правопорушеннями в економічній сфері; недотримання практики експертизи (погодження) проектів нормативно-правових актів у сфері державного регулювання підприємства щодо їх перевірки з погляду відповідності „ціни легальності” та „ціни нелегальності” (щодо дотримання/недотримання законодавства), а також спрямованості на декриміналізацію підприємницького середовища; недостатній рівень імплементації позитивного світового досвіду розробки і реалізації нормативно-правових засад у сфері боротьби з криміналізацією економіки. Для забезпечення останнього вважаємо за доцільне погодитись з науковцями, які вивчають досліджувану сферу і про-

понують удосконалювати цей складник вітчизняної інституціональної бази економічної безпеки підприємництва за такими напрямками: передбачення кримінальної відповідальності за „незаконне збагачення” (ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності); ратифікація Конвенції про корупцію у контексті кримінального права; залучення до реалізації заходів з декриміналізації та легалізації бізнес-середовища представників міжнародних організацій; створення Національного бюро розслідувань; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; розробка комплексної теоретико-методичної бази визначення обсягів та протидії кримінальній і тіньовій активності; ініціювання створення міжнародної системи протидії іллегалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва.

Наслідком недостатньої та дещо ірраціональної інституціональної бази економічної безпеки малого підприємництва в Україні є також значна частка тіньового сектора. За рахунок існуючої системи податкових преференцій та неналежного контролю за їх використанням, окремі великі підприємства (через споріднені особи, які є суб'єктами малого бізнесу) отримують значні конкурентні переваги порівняно з іншими підприємствами, приховують частину доходів від оподаткування, збільшуючи таким чином тіньовий сектор ринку (через переведення фінансових ресурсів з безготівкового у готівковий обіг). Все це потребує внесення коректив у систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні насамперед за такими напрямками: законодавча зміна критеріїв віднесення підприємств до малих та розподіл суб'єктів малого бізнесу на різні рівні (наприклад, мікро- та малі підприємства) для запровадження більш ефективної схеми їх оподаткування на основі диференційованого підходу до підприємств різного рівня. Це руйнує засади справедливої конкуренції, а також зменшує надходження до державного бюджету України).

Незначними є обсяги фінансових ресурсів, які виділяються вітчизняними регіональними та субрегіональними органами місцевого самоврядування на фінансування заходів розвитку інституцій інфраструктури безпеки підприємництва. Це засвідчує недостатню ефективність політики державного регулювання цієї сфери, оскільки держава повинна вживати заходи, спрямовані на розвиток тих інститутів та

механізмів регулювання ринку, існування яких є необхідним в умовах ринкової системи господарювання й відкритого демократичного суспільства, а також потребує удосконалення правового методу державного регулювання підприємництва у напрямі підвищення рівня мотивації представників органів місцевого самоврядування щодо здійснення заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємництва. Для цього необхідно збільшити частку податкових надходжень, яка залишається в місцевих бюджетах, або передбачити необхідне фінансування у державному бюджеті та здійснювати „повернення” коштів у регіони через Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва.

Недостатньою також через різні причини є діяльність громадських та асоціативних підприємницьких організацій в Україні. Це виявляється, крім іншого, в такому: більшість існуючих суб'єктів інфраструктури підприємництва є недіючими (наприклад у Львівській області створено 25 фондів підтримки підприємництва (у складі місцевих бюджетів), проте кошти на їх діяльність з регіонального та місцевих бюджетів не виділяються; задекларовано, що функціонує 4 бізнес-інкубатори, проте жодної інформації про них немає ні в мережі Інтернет, ні в ЗМІ); суб'єкти системи економічної безпеки підприємництва практично не володіють (чи не вміють застосовувати) ефективними інструментами впливу на рішення (чи бездіяльність) органів державного управління, причому як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях; недостатньою є частка (41,4%) суб'єктів підприємницької діяльності, які визнають можливість підприємницьких асоціацій вагомим чинником поліпшення середовища для ведення підприємницької діяльності, а 45,9% підприємств вважають, що більш ефективним способом впливу є лише власні активні публічні кампанії захисту інтересів; ці інституції, як правило, є неприбутковими організаціями, тому не мають належного фінансового забезпечення, внаслідок чого їх можливості та життєвий цикл функціонування є коротким; спостерігається активна діяльність тих підприємницьких асоціацій, представники (керівництво) яких перебувають в органах влади або місцевого самоврядування, що „викривлює” природу функціонування цього невід'ємного елементу повноцінної інфраструктури підприємництва (більше того – практично нівелює її роль), призводить до „зрощування” бізнесу та влади.

Наголосимо, що з огляду на позитивний

світовий досвід участі асоціативних підприємницьких організацій в системі розвитку малого підприємництва, необхідним є таргетування вітчизняної державної політики у цій сфері за такими напрямками: 1) легалізація лобістської діяльності з метою „розмежування” інституцій підприємництва, організацій лобіювання їх інтересів та влади (прийняттям відповідного закону із закріпленням у ньому концептуальних засад функціонування організацій, які здійснюють лобіювання, механізмів та принципів здійснення цієї діяльності, прав і обов’язків лобістських інституцій); 2) законодавче посилення повноважень громадських і асоціативних підприємницьких організацій у виконанні бюджетно-забезпечувальних заходів підтримки підприємництва (надання поручительства, виконання завдань сертифікації, ліцензування, перевірки та засвідчення відповідності, відстеження виконання норм соціально відповідальної поведінки бізнесу) і в процесах моніторингу рішень адміністративних органів влади, забезпечення рівного доступу суб’єктів господарської діяльності до місцевих ресурсів та сфер діяльності; 3) збільшення обсягів фінансування заходів асоціативних та громадських підприємницьких організацій в Україні причому з обов’язковим дотриманням принципів прозорості та конкурсності проектів, обсягів їх фінансування і результатів, отриманих внаслідок їх реалізації, на офіційних електронних ресурсах органів державного управління та Держкомпідприємництва України. Важливо, щоб до показників ефективності функціонування вітчизняних підприємницьких організацій та об’єднань увійшла оцінка практики здійснення ними роботи з популяризації позитивного досвіду захисту інтересів їх членів та механізмів подолання адміністративних бар’єрів підприємництва.

Важливою є роль фінансового функціонального складника економічної безпеки малого підприємництва, проте його рівень в Україні є низьким, що значною мірою обумовлено недостатнім розвитком мережі інституцій фінансово-кредитного сприяння підприємству (державних цільових фондів здешевлення кредитів та підвищення рівня доступу суб’єктів підприємництва до фінансових ресурсів, гарантійних, страхових фондів, кредитної кооперації підприємств тощо). Незважаючи на те, що вищі органи державної влади в Україні декларують позитивний розвиток інфраструктури підтримки підприємства у фінансово-кредитній сфері, рівень відсоткових ставок за

кредитами перевищує середньоєвропейський від 3-х до 5-ти разів, державним цільовим сприянням щодо пільгового кредитування користається щорічно мала кількість суб’єктів господарювання (менше 0,1% від загальної кількості підприємств). Це свідчить про необхідність активізації діяльності органів державного управління у напрямі підвищення рівня фінансової безпеки підприємства. Позитивний світовий досвід свідчить, що ефективним у цьому напрямі є розвиток галузевих або територіальних мереж страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого і середнього бізнесу. В Україні визріла необхідність прийняття єдиного універсального закону про кредитну кооперацію для регулювання всіх видів кредитних кооперативів, який передбачав би законодавче визначення специфічної діяльності кожного виду кредитної кооперації, його правовий статус, принципи та механізми функціонування (враховуючи діяльність фондів порук) страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємства.

Ще одним аспектом проблеми посилення інституціонального базису економічної безпеки малого підприємства в Україні є те, що рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг є недостатнім для завоювання зовнішніх ринків збуту. Значною мірою це зумовлено невисокою інноваційною активністю підприємств, в тому числі через нерозвиненість інфраструктури інноваційної системи. Позитивно, що з метою створення умов для активізації інноваційної діяльності суб’єктів малого бізнесу Міністерством освіти і науки України розроблено і подано до Кабінету Міністрів України проект постанови „Про затвердження Державної цільової економічної програми „Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008 – 2012 рр.”, в якому запропоновано заходи, спрямовані на розвиток мережі базових інноваційно-технологічних центрів передачі технологій для малих підприємств на базі великих промислових корпоративних структур, забезпечення пільгового фінансування програм інноваційної активності підприємств, створення бізнес-парків, технологічних інкубаторів, фондів підтримки інноваційного підприємства, інноваційно-аналітичних бізнес-центрів європейського типу, бізнес-інкубаторів у технічних університетах. Метою створення цих інституцій, а також реалізації відповідних заходів має стати не лише збільшення кількості організацій інноваційної підтримки, а стимулювання активізації попиту на

науково-технічні інновації в економіці.

Вважаємо, що належне фінансування заходів у зазначених напрямках спроможне докорінно змінити ситуацію щодо посилення інноваційної діяльності в Україні, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів (послуг), забезпечення подальшого розвитку малого бізнесу завдяки посиленню кооперації малих, середніх та великих підприємств в інноваційній сфері.

Потрібно зазначити, що окремим аспектом удосконалення інституційного середовища посилення економічної безпеки малого підприємства в Україні та спрямованим передусім на недопущення такого ризику економічної безпеки держави, як критичне зниження інноваційно-інвестиційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу економіки, втрата коопераційних зв'язків всередині економіки, є сприяння розвитку підприємницьких мереж з використанням інструментів функціонування вільних та спеціальних економічних зон, технопарків, промислових парків і т. ін.

Так, практика світових господарських зв'язків свідчить, що створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) є фактором прискореного економічного зростання за рахунок мобілізації інвестицій, налагодження коопераційних стосунків між підприємствами в межах як вертикальної, так і горизонтальної інтеграції, активізації товарообігу, поглиблення економічних процесів. Аналіз міжнародної практики засвідчив доцільність створення СЕЗ таких двох категорій, як: 1) техніко-впроваджувальні (пов'язані з науково-виробничими та інноваційними завданнями); 2) торгові та промислові зони (на території яких створюються переробні підприємства, складальні цехи, створюються промислові та зразки інноваційної продукції, нові технології, виробництва передусім на основі використання регіональних чи локальних конкурентних переваг).

Зазначимо, що механізм створення та розвитку СЕЗ в Україні може передбачати 2 варіанти:

1) “зверху – вниз”, тобто за ініціативою центральної державної влади в межах відповідної державної програми;

2) “знизу – вгору” у порядку ринкової самоорганізації за ініціативою регіональних та місцевих органів влади на засадах спільного державно-приватного фінансування.

Крім того, двома пріоритетними напря-

мами подальшого удосконалення діяльності СЕЗ та ТПР в Україні є покращення законодавства, яке регулює їх діяльність (передусім у напрямі сприяння ефективній комерціалізації наукових досягнень в інтересах економіки і суспільства, мотивації населення до підприємницької діяльності), а також удосконалення методики оцінки їх ефективності.

Додамо, що найбільш вагомим щодо ініціювання та подальшого розвитку є безпосередньо роль регіональних та місцевих органів державної влади. Важливими завданнями у цьому напрямі є створення належної інфраструктури та підготовка кадрового забезпечення. Передусім для виробництв в межах СЕЗ та ТПР необхідно готувати за державним замовленням передусім з місцевого населення висококваліфікованих фахівців.

Стосовно розвитку підприємницьких мереж (метою яких є створення та посилення операційних зв'язків між підприємствами на засадах інноваційно-інвестиційної активності, розвитку науково-технічного та технологічного потенціалу), то послідовність їх створення і подальшого розвитку передбачається такою: 1) усвідомлення регіональними та місцевими органами державного управління необхідності стимулювання розвитку цивілізованого підприємництва як невід'ємного чинника економічного розвитку, раціоналізації та структурної перебудови економіки; 2) активізація управлінських функцій органів місцевої влади у напрямі планування організаційно-економічних механізмів розвитку підприємницьких мереж як чинника раціонального розвитку підприємництва; 3) реалізація спільної політики органів державного управління та приватної ініціативи (передусім за рахунок асоціативних підприємницьких організацій) за такими напрямами: формування інформаційних реєстрів підприємницького середовища (про діючі підприємства, їх виробничо-господарські історії, територіально-галузеві об'єднання (кластери) та динаміку їх розвитку, рівень конкурентоспроможності, експортно-імпорту та спільну продуктову направленість); здійснення планування розвитку промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів) та підвищення їх конкурентоспроможності; стимулювання розвитку систем якості управління підприємствами, які входять до промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів) через запровадження часткового фінансування (субсидування) органами місцевого самоврядування частини витрат підпри-

емств на впровадження систем якості менеджменту, а також створення централізованої системи проходження підприємствами процедур їх аудиту; утворення на базі асоціативних підприємницьких структур (із забезпеченням відповідного фінансування їх роботи) комітетів розвитку підприємницьких мереж, до завдань яких повинні увійти: сприяння у формуванні мережі коопераційних та конкурентних зв'язків з іншими малими, середніми та великими підприємствами, виконання ролі посередника щодо розвитку транскордонного співробітництва та встановлення більш тісної кооперації між вітчизняними суб'єктами підприємництва різних видів економічної діяльності на основі субпідрядних, контрактних, орендних відносин, забезпечення інформаційної підтримки та створення довідкової служби для проведення маркетингових досліджень напрямів подальшої кооперації підприємств і т. ін.

Для ефективного вирішення стратегічних завдань формування і розвитку в Україні системи безпеки малого підприємництва, адекватної зовнішнім викликам, необхідно створити повноцінний інституціональний базис. Доцільною і необхідною видається послідовність його модернізації в межах таких цільових етапів: (1) інформаційного (запровадження моніторингу рівня економічної безпеки підприємництва; створення і розвиток агентств та інформаційно-аналітичних організацій з безпеки; дослідження якісних характеристик бізнес-середовища); (2) прийняття стратегічних рішень (покращання методичного забезпечення розробки стратегій та програмних документів; удосконалення нормативно-правової бази економічної безпеки підприємництва; підвищення ефективності регуляторної та податкової політики); (3) мотиваційного (розширення можливостей і повноважень органів місцевої влади, асоціативних підприємницьких структур; зміцнення партнерства держави і бізнесу; розвиток галузевих, територіальних мереж страхових, гарантійних фондів, кредитної кооперації, центрів передачі технологій, інфраструктури інноваційного підприємництва).

Література

1. Архиев С. И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации : моногр. – Харьков: БизнесИнформ, 2000. – 288 с.
2. Блинов А. О. Теневая экономика и административные барьеры на пути развития мало-

го предпринимательства / Андрей Олегович Блинов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 916–924.

3. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством » / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196 с.

4. Економічний діалог : партнерство заради успіху / за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, Центр антикризових досліджень, 2007. – 26 с.

5. Коуз Р. Природа фірми / Р. Коуз // Фирма, рынок и право : пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1993. – С. 33-53.

6. Лысенкова Е. Н. Государственное правовое регулирование малого предпринимательства в целях обеспечения экономической безопасности Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 «административное право; финансовое право; информационное право» / Екатерина Николаевна Лысенкова ; [Рос. акад. гос. службы при президенте РФ]. – М., 2006 – 23 с.

7. Носова О. В. Институциональная система в Украине : проблемы и перспективы развития (теоретический подход) / Ольга Валентиновна Носова // Ойкумена : альм. сравн. исслед. полит. ин-тов, соц.-эконом. систем и цивилизаций. Вып. 5. 2007 / Нац. ин-т стратег. исслед. в г. Харькове, Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина ; [редкол.: В. П. Семиноженко и др.]. – Х. : [б. и.], 2007. – С.18-29.

8. Особливості та шляхи детінізації економіки України : матеріали «круглого столу» / За ред. Захарія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 61 – 63.

9. Тарасенко О.В. Інституціональний аналіз трансакційних витрат у корпоративному управлінні. – автореф. дис. к.е.н. – Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 16 с. – С. 4-5.

10. Neuberger Egon. Comparative economic systems : a decision-making approach / Egon Neuberger, William J. Duffy ; with the collaboration of Alan A. Brown, F. Reed Johnson, Joseph A. Licari. – Boston : Allyn and Bacon, 1976. 378 p.

Статья поступила в редакцию 22.01.2013